

Wyłączenie odpowiedzialności sprawcy za zbrodnię ludobójstwa na gruncie prawa międzynarodowego

Słowa kluczowe: ludobójstwo, wyłączenie odpowiedzialności, sprawstwo, prawo międzynarodowe

Niniejszy artykuł poświęcony jest zagadnieniu wyłączenia odpowiedzialności sprawcy za zbrodnię ludobójstwa na gruncie uregulowań prawa międzynarodowego. Podstawą rozważań autorki jest analiza regulacji najważniejszych międzynarodowych aktów prawnych penalizujących genocyd tj. *Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa*¹, *Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego*², *Statutu*

---

1 *Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa*, Dz.U. z 1952r, Nr 2, poz.9; Zgodnie z artykułem II Konwencji "W rozumieniu Konwencji niniejszej ludobójstwem jest którykolwiek z następujących czynów, dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, jako takich: a) zabójstwo członków grupy, b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy, c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego, d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy."

2 *Rzymski Statut Międzynarodowego trybunału Karnego*, Dz.U. z 2003r, nr 78, poz. 708, <http://lex.pl/serwis/du/2003/0708.htm> [dostęp: 20.08.14].

Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii³ oraz Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy⁴.

Wstęp

W międzynarodowym prawie karnym, podobnie jak w porządkach krajowych, wypracowano szereg zasad umożliwiających wyłączenie odpowiedzialności sprawcy za czyny, które w innych okolicznościach mogłyby wypełnić znamiona zbrodni. W przypadkach, gdy całkowite wyłączenie spod odpowiedzialności nie jest możliwe, zastosowanie tych zasad umożliwia zasądzenie niższego wymiaru kary. Nie wszystkie prawne konstrukcje takich okoliczności zostały jednak przeniesione na grunt prawa narodów. Jako przykład wskazać można casus popełnienia najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych, kiedy to zgoda pokrzywdzonego nie może być uznawana jako okoliczność łagodząca czy umożliwiająca uniknięcie poniesienia kary.⁵

Nasuwa to budzące wiele wątpliwości pytanie czy zatem można hierarchizować zbrodnie międzynarodowe, a jeśli tak, to którą z nich uznać za tą najpoważniejszą? Wydaje się, że trudno jest dokonać takiej gradacji. W odrębnej opinii dołączonej do sprawy *Tadic*⁶ sędzia Antonio Cassese

3 Pełna nazwa: Międzynarodowy Trybunał do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku; ang. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY; *Statut Międzynarodowego Trybunału do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku, przyjęty dnia 25 maja 1997 roku Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ 827 z późn. zmianami* – tekst jednolity statutu, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/miedzynarodowy-trybunal-karny-dla-bylej-jugoslawii/> [dostęp: 20.08.14].

4 Według statutu: Międzynarodowy Trybunał Karny do Sądzenia Osób Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popelnione na Terytorium Rwandy oraz Obywateli Rwandy Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Takie Naruszenia Popelnione na Terytorium Państw Sąsiednich pomiędzy 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r. (dalej zwany „Międzynarodowym Trybunałem do spraw Rwandy”).

5 W.A. Schabas, *Genocide in International Law. The Crimes of Crimes*, Cambridge 2009, s. 367.

6 *Prosecutor vs. Tadic*, IT-94–1-T, <http://www.unhcr.org/refworld/country,,ICTY,,BI-H,4562d8b62,40277f504,0.html> [dostęp: 20.08.14].

zauważył, że *in abstracto* wszystkie międzynarodowe zbrodnie są ciężkimi przestępstwami i nie da się ustalić a priori żadnej hierarchii ciężkości pomiędzy nimi.⁷ Niemniej zarówno w orzecznictwie⁸ jak i w doktrynie często zwraca się uwagę, iż to właśnie ludobójstwo jest zbrodnią o największym ciężarze gatunkowym, głównie ze względu na konstrukcję jego *dolus specialis*⁹. To właśnie ludobójstwo jest także często nazywane przez badaczy zbrodnią zbrodni (*the crime of crimes*)¹⁰. Genocyd jest zatem zbrodnią o szczególnym charakterze i okoliczności wyłączające bezprawność bądź winę sprawcy muszą mieć charakter okoliczności szczególnych. Okoliczności te zostały doprecyzowane w dokumentach regulujących kwestie zbrodni ludobójstwa tj. w *Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego*, *Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy i Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugostawii*. Katalog czynników ujętych w powyższych dokumentach nie ma charakteru zamkniętego, a w postępowaniach przed trybunałami oskarżeni często powoływali się także na zasady prawa międzynarodowego czy uregulowania zawarte w innych aktach prawnych czy dokumentach.

W poniższej części artykułu najważniejsze z tych okoliczności zostaną szczegółowo omówione.

---

7 § 7: In short, one cannot say that a certain class of international crimes encompasses facts that are more serious than those prohibited under a different criminal provision. In abstracto all international crimes are serious offences and no hierarchy of gravity may a priori be established between them (for instance, between war crimes and grave breaches of the Geneva Conventions, or between war crimes and crimes against humanity). *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Judgment in Sentencing Appeals, Separate opinion of Judge Cassese, 26 stycznia 2000, http://www.antoniocassese.it/italiano/sentenze/ICTY_Tadic_2000.pdf [dostęp: 20.08.14].

8 M.in. sprawa *Prosecutor vs. Kambanda*,; *The Prosecutor v. Jean Kambanda (Judgement and Sentence)*, ICTR 97–23–S, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3deba9124.html> [dostęp: 20.08.14].

9 *Dolus specialis* – zamiar szczególny – to konstytutywny element zbrodni ludobójstwa, bez udowodnienia którego nie jest możliwe udowodnienie popełnienia zbrodni. Zamiar ludobójczy to zamiar zniszczenia określonej chronionej grupy (religijnej, narodowej bądź etnicznej) w całości lub części. Szerzej o tym: D. Drózdź, *Zbrodnie ludobójstwa w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2010; K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Warszawa 2010; W. Schabas, *Genocide in International Law. The Crimes of Crimes*, Cambridge 2009; A. Szychalska, *Elementy zbrodni ludobójstwa*, [w:] *Ze studiów nad prawem, administracją i ekonomią*, M. Sadowski (red.), Acta Erasmiana t. VI, Wrocław 2014.

10 K. Wierczyńska, *op. cit.*, s. 158.

Okoliczności wyłączające bezprawność

Do okoliczności wyłączających bezprawność czynu, a więc wyłączających jego kryminalny charakter, zaliczyć należy przede wszystkim rozkaz przełożonego, działanie pod przymusem bądź z konieczności, błędy co do prawa i co do faktu, a w końcu obronę konieczną sprawcy.¹¹

Powoływanie się na konieczność wykonywania rozkazów jako okoliczności wyłączającej bezprawność popełnionego czynu było jedną z najczęściej stosowanych w postępowaniach przed Trybunałem Wojskowym w Norymberdze linii obrony. W toku licznych procesów sędziowie MTW stwierdzili jednak, iż:

okoliczność, że żołnierz otrzymał rozkaz zabijania lub znęcania się z pogwałceniem prawa wojny, nigdy nie była uznawana za dostateczną obronę chociaż, jak Statut przewiduje, rozkaz może stanowić podstawę do złagodzenia kary. Miernikiem w takim wypadku jest, co uznawano w większym lub mniejszym stopniu w prawie karnym większości państw, nie samo istnienie rozkazu, lecz możliwość faktycznego dokonania wyboru przy powzięciu takiej decyzji.¹²

Analogiczna interpretacja koncepcji rozkazu przełożonego jako okoliczności wyłączającej bezprawność czynu przeniesiona została także na grunt statutów międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc. Według ich uregulowań (art. 7 (4) StMTKJ i odpowiednio 6(4) StMTKR) działanie na rzecz rządu lub dowództwa nie zwalnia z odpowiedzialności za dokonane czyny, jednakże może stanowić okoliczność łagodzącą, o ile Trybunał uzna to za zgodne z poczuciem sprawiedliwości.¹³

Jak zauważa Dominika Drózdź, przeniesienie koncepcji ‘sprawstwa na rozkaz przełożonego’ w rozumieniu MTW na grunt uregulowań statutowych MTKJ i MTKR budzi szereg wątpliwości. Przede wszystkim rodzi się pytanie czy można objąć taką ochroną podwładnych w sytuacji, gdy są oni winni najcięższych zbrodni międzynarodowych.¹⁴ Kwestie te wydaje się doprecyzowywać artykuł 33 StMTK. Stanowi on, że

11 D. Drózdź, *op. cit.*, s. 248–253.

12 T. Cyprian, J. Sawicki, *Prawo norymberskie-bilans i perspektywy*, Wydawnictwo E. Kuthana, 1948 s. 358.

13 Samo sformułowanie „zgodności z poczuciem sprawiedliwości” – nieprecyzyjne i niejednoznaczne.

14 D. Drózdź, *op. cit.*, s. 249.

podwładny nie może powołać się na rozkaz przełożonego jako okoliczność wyłączająca jego odpowiedzialność dopóki nie zostaną zrealizowane trzy przesłanki. A mianowicie:

- na sprawcy ciążył prawny obowiązek wykonania polecenia rządu lub przełożonego,
- sprawca nie wiedział, że polecenie rządu było bezprawne
- polecenie nie było oczywiście bezprawne.

W przypadku osądzania zbrodni ludobójstwa niezwykle istotna wydaje się także wiedza sprawcy na temat istnienia planu czy polityki popełnienia ludobójstwa. Posiadanie takiej wiedzy oznacza, że podwładny był świadomy planowanych przez dowódcę rezultatów. Miał zatem także świadomość bezprawności polecenia. Tym samym nie może uchylić się od odpowiedzialności.¹⁵ Do kwestii tej odniosła się także Komisja Prawa Międzynarodowego. W swoim raporcie z 1996 r. stwierdziła ona, że:

zakres wiedzy na temat szczegółów planu lub polityki popełnienia zbrodni ludobójstwa będzie zależeć w dużym stopniu od pozycji sprawcy w hierarchii rządu lub strukturze dowództwa wojskowego. Nie oznacza to, iż podwładny, który faktycznie wykonuje plan lub politykę, nie może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej za ludobójstwo tylko dlatego, że nie posiada tego samego stopnia informacji odnośnie do całego planu lub polityki jak przełożony. Definicja ludobójstwa wymaga bardziej stopnia świadomości na temat ostatecznego celu czynu kryminalnego niż świadomości każdego szczegółu złożonego planu lub polityki odnośnie ludobójstwa.¹⁶

Zatem oskarżony, który jest świadomy istnienia planu zniszczenia określonej grupy, nie może nie być świadomym faktu, że czyn, którego dokonuje wypełnia znamiona zbrodni. Dodatkowo rozkaz popełnienia ludobójstwa jest uważany za oczywiście bezprawny, zatem sprawca będzie odpowiadał karnie jeśli nie wykaże, że działał pod przymusem.¹⁷

Działanie pod przymusem (ang. duress, compulsion) lub z konieczności (ang. necessity)¹⁸ to kolejna okoliczność wyłączająca bezprawność

¹⁵ D. Drózdź, *op. cit.*, s. 243.

¹⁶ Tłumaczenie za D. Drózdź; oryginał: *Report of International Law Commission on the work of its forty-eight session* (1996), UN Doc. A/51/10, http://untreaty.un.org/ilc/reports/english/A_51_10.pdf [dostęp: 20.08.14].

¹⁷ D. Drózdź, *op. cit.*, s. 251.

¹⁸ *Ibidem*.

czynu albo umożliwiającą zasądzenie niższego wymiaru kary.¹⁹ Powyższe kwestie reguluje artykuł 31 (1d) StMTK²⁰. W prawie międzynarodowym wypracowano także szereg przesłanek, których spełnienie jest konieczne dla możliwości skorzystania z tego rodzaju okoliczności łagodzącej. Jak zauważa Cassese wśród przesłanek tych należy wymienić następujące:

- czyn, będący przedmiotem aktu oskarżenia został dokonany pod wpływem bezpośredniej groźby wyrządzenia ciężkiej i nieodwracalnej szkody dla życia lub zdrowia;
- nie było adekwatnych środków pozwalających na uniknięcie takiego niebezpieczeństwa;
- popełnione przestępstwo jest nieproporcjonalne w stosunku do grożącego niebezpieczeństwa.²¹

Kwestie działania pod przymusem rozpatrywane były przez Izbę Apelacyjną MTKJ w sprawie *Erdemovicia*²². Oskarżony w trakcie składania zeznań oświadczył, że musiał popełnić zbrodnię:

Gdybym odmówił, zostałbym zabity wraz z innymi ofiarami. Kiedy odmówiłem, powiedzieli mi: Jeśli ci ich szkoda, wstań, ustaw się razem z nimi i też cię zabijemy.²³

Erdemovic powołał się więc na bezpośrednie zagrożenie siłą bądź użyciem siły skierowane przeciwko niemu i tym uzasadniał fakt, że nie miał szczególnego zamiaru ludobójczego. Izba Apelacyjna MTKJ uznała jednak, że „przymus nie stanowi pełnej przesłanki egzoneracyjnej dla żołnierza oskarżonego o zbrodnie przeciwko ludzkości i/lub zbrodnie wojenne polegające na zabijaniu niewinnych istot ludzkich”²⁴. Sędziowie uznali,

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „31.1.d (d) czyn, który stanowi zbrodnię podlegającą jurysdykcji Trybunału, został popełniony w wyniku przymusu spowodowanego groźbą bezpośredniego pozbawienia życia lub bezpośredniego ciężkiego uszkodzenia ciała wobec tej lub innej osoby, a osoba ta podjęła niezbędne i rozsądne działanie w celu usunięcia tej groźby, przy czym nie zamierzała ona spowodować szkody większej niż ta, której chciała uniknąć; taka groźba może być albo: (i) wywołana przez inną osobę; albo (ii) wywołana przez inne okoliczności, nad którymi ta osoba nie miała kontroli”; *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego*.

²¹ A. Cassese, *International Criminal Law*, Oxford 2003, s. 242.

²² *Prosecutor v. Drazen Erdemovic (Sentencing Judgement)*, IT-96–22-T, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/402765a27.html> [dostęp: 20.08.14].

²³ W.A. Schabas, *op. cit.*, s. 388.

²⁴ Tłumaczenie za D. Drózdź, *op. cit.*, s. 251.

że konieczność działania pod przymusem może w tym przypadku stanowić jedynie okoliczność łagodzącą karę, na pewno nie ją wykluczającą.

Kolejnymi okolicznościami wyłączającymi odpowiedzialność karną mogą być błędy co do prawa i co do faktu. Zagadnienie błędu co do faktu precyzuje artykuł 32(1) StMTK:

Błąd co do faktu stanowi podstawę wyłączenia odpowiedzialności karnej tylko wtedy, gdy wyłącza umyślność. Istnieją znamiona zbrodni ludobójstwa, co do których można popełnić błąd co do faktu.

Za przykład służyć może zatem błąd co do świadomości istnienia planu ludobójczego czy błąd dotyczący określenia grupy, która stała się ofiarą zbrodni. Brak świadomości dotyczącej istotnego elementu zbrodni oznacza brak świadomości popełnienia zbrodni ludobójstwa, a zatem niewypełnienie elementu przedmiotowego zbrodni.

Błąd co do prawa regulowany jest przez art. 32 (2):

Błąd co do prawa odnośnie do tego, czy określony rodzaj czynu stanowi zbrodnię podlegającą jurysdykcji Trybunału, nie stanowi podstawy wyłączenia odpowiedzialności karnej. Błąd co do prawa może jednak stanowić podstawę wyłączenia odpowiedzialności karnej, jeżeli wyłącza element przedmiotowy albo w sytuacji przewidzianej w artykule 33.

W powyższych unormowaniach odwołano się, co do zasady, do reguły *ignorantia iuris nocet*.²⁵ Wyjątkiem od tej zasady ma być odniesienie do omawianego wcześniej artykułu 33 StMTK stanowiącego o poleceniach przełożonego i nakazach prawa – a więc błąd co do świadomości bezprawności rozkazu przełożonego).

Ostatnią z okoliczności uznawanych w prawie międzynarodowym za okoliczność wyłączającą odpowiedzialność sprawcy jest obrona konieczna.²⁶ Można się na nią powołać tylko jeśli sprawca popełnił zbrod-

25 Nieznajomość prawa szkodzi i nie można powoływać się na nieznajomość przepisów jako przesłankę wyłączającą odpowiedzialność karną.

26 „Art. 31.1 (c) osoba ta działała w obronie własnej lub innej osoby lub, w przypadku zbrodni wojennych, w obronie własności niezbędnej dla jej przetrwania lub przetrwania innej osoby, lub własności, która jest niezbędna do wypełnienia misji wojskowej, przed bezpośrednim i bezprawnym użyciem siły, w sposób proporcjonalny do stopnia niebezpieczeństwa grożącego jej samej, innej osobie lub chronionej własności; fakt, że osoba uczestniczyła w operacji obronnej prowadzonej przez siły

nię w celu zapobieżenia albo zakończenia zbrodni popełnianej przez inną osobę przeciwko sprawcy albo przeciwko komuś innemu²⁷.

Jak zauważa A. Cassese, by móc się powołać na powyższą okoliczność, spełnić należy jednak określone przesłanki:

- działanie w obronie koniecznej musi być podejmowane w odpowiedzi na bezpośredni lub rzeczywisty bezprawny zamach;
- nie ma innego sposobu na zapobieżenie przestępstwu lub zakończenie go;
- bezprawne działanie drugiej osoby nie zostało spowodowane przez osobę działającą w obronie koniecznej,
- działanie w obronie koniecznej musi być proporcjonalne w stosunku do przestępstwa, przed którym sprawca się bronił.²⁸

Szczególnym zamiarem działania w obronie koniecznej może być ochrona życia ludzkiego, nigdy zaś np. ochrona własnego mienia.²⁹

Okoliczności wyłączające winę

Do okoliczności wyłączających winę sprawcy zaliczyć należy przede wszystkim niepoczytalność, nietrzeźwość i stan odurzenia. W postępowaniach przed trybunałami międzynarodowymi często powoływano się także na konieczność przeprowadzenia akcji odwetowych i konieczność wojskową. Na grunt uregulowań dotyczących kwestii ludobójstwa przeniesiono zatem zasady prawa karnego istniejące w krajowych porządkach prawnych.

Niepoczytalność, nietrzeźwość i stan odurzenia wyłączają świadomość sprawcy i zdolność rozpoznawania bezprawności dokonywanych czynów czy zdolność pokierowania swoim zachowaniem. Co istotne, rozważania na temat roli tych czynników jako okoliczności wyłączających winę, mają charakter rozważań *stricte* teoretycznych, bowiem żaden z trybunałów nie prowadził jeszcze postępowania w związku z którąkolwiek z omawianych okoliczności. Jak słusznie wskazuje Dominika Drózdź wynika to z faktu, iż na ławie oskarżonych zasiadali zazwyczaj najwyżsi

---

zbrojne, nie stanowi sam w sobie podstawy do wyłączenia odpowiedzialności karnej przewidzianej w niniejszym punkcie”; *Statut Międzynarodowego trybunału Karnego*.

27 A. Cassese, *op. cit.*, s. 222.

28 *Ibidem*.

29 D. Drózdź, *op. cit.*, 253.

rangą decydenci i trudno założyć, że w trakcie podejmowanych działań byli oni nieustannie w stanie nietrzeźwości czy odurzenia.³⁰ Taka linia obrony prowadziłaby do absurdalnych konkluzji, stąd nie była jeszcze dotąd przed żadnym z trybunałów podejmowana.

Do stanu niepoczytalności, nietrzeźwości i odurzenia odnoszą się uregulowania art. 31 (a) i (b) StMTK.³¹ Wyłączenie odpowiedzialności nastąpić może jedynie jeśli sprawca cierpiał na „chorobę psychiczną lub upośledzenie umysłowe, które wyłączały zdolność rozpoznania bezprawności lub znaczenia bądź też zdolność pokierowania jej postępowaniem zgodnie z wymogami prawa”. Jeśli chodzi o kwestie nietrzeźwości i odurzenia wielokrotnie już cytowany sędzia Cassese zauważył, że jako okoliczności łagodzące mogą być one brane pod uwagę tylko jeśli stany, w których znalazł się sprawca są tak poważne, iż nie ma on świadomości swojego postępowania i nie jest w stanie ocenić bezprawności swoich działań, a także jeśli nie wprawił się w stan odurzenia dobrowolnie.³²

Z kolei powoływanie się na konieczność wojskową i akcje odwetowe nie zostało wprost wykluczone jako środek obrony. Uznanie tych okoliczności za wyłączające winę sprawcy budziło jednak sporo wątpliwości. Sposób postępowanie w takich sytuacjach nakreśliło orzecznictwo trybunałów ad hoc. Izba Orzekająca MTKJ w sprawie *Martic*³³ uznała, że:

reguła, która ustanawia akcje odwetowe przeciwko ludności cywilnej jako takiej, lub przeciwko pojedynczym jednostkom, jest zabroniona w każdych okolicznościach, nawet wtedy, gdy akcje odwetowe skonfrontowane

30 D. Drózdź, *op. cit.*, s. 255.

31 “Art. 31.1 W uzupełnieniu innych podstaw wyłączenia odpowiedzialności karnej przewidzianych w niniejszym statucie osoba nie ponosi odpowiedzialności karnej, jeżeli w chwili popełnienia czynu: (a) osoba ta cierpiała na chorobę psychiczną lub upośledzenie umysłowe, które wyłączały jej zdolność rozpoznania bezprawności lub znaczenia jej zachowania bądź też zdolność pokierowania jej zachowaniem zgodnie z wymogami prawa; (b) osoba ta była w stanie odurzenia, który wyłączał jej zdolność do rozpoznania bezprawności lub znaczenia jej zachowania bądź zdolność pokierowania jej zachowaniem zgodnie z wymogami prawa, chyba że osoba ta dobrowolnie wprawiła się w stan odurzenia w takich okolicznościach, że wiedziała o tym lub zlekceważyła ryzyko tego, że pod wpływem odurzenia prawdopodobnie popełni czyn stanowiący zbrodnię podlegającą jurysdykcji Trybunału”; *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego*.

32 A. Cassese, *op. cit.*, s. 227.

33 *Prosecutor v. Milan Martić (Judgment)*, IT-95–11-T, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/469de562.html> [dostęp: 20.08.14].

z krzywdzącym zachowaniem drugiej strony są integralną częścią zwyczajowego międzynarodowego prawa i powinny być respektowane we wszystkich konfliktach zbrojnych.³⁴

Podsumowanie

Podsumowując rozważania na temat okoliczności wyłączających bezprawność i winę sprawcy wskazać należy przede wszystkim na to, że zostały one wymienione w artykule 31 (3) StMTK, w katalogu otwartym.³⁵ Praktyka orzecznicza pokazuje, że sprawcy powołują się także na okoliczności nie przewidziane wprost w StMTK, a wyrażone na przykład w prawie zwyczajowym czy innych aktach prawa międzynarodowego. Ciężar zarzutu zbrodni ludobójstwa sprawia jednak, że trybunały bardzo rzadko zajmują się problematyką okoliczności wyłączających jego bezprawność lub winę, a nawet jeśli, to każda ze spraw rozpatrywana jest w sposób indywidualny z uwzględnieniem specyficznych czynników.

Bibliografia

- A. Cassese, *International Criminal Law*, Oxford 2003.
- T. Cyprian, J. Sawicki, *Prawo norymberskie-bilans i perspektywy*, Wydawnictwo E. Kuthana 1948.
- T. Cyprian, J. Sawicki, *Sprawy polskie w procesie norymberskim*, Instytut Zachodni im. Z. Wojciechowskiego w Poznaniu, Poznań 1962.
- G. Dawson, R. Boynton, *Reconciling Complicity in Genocide and Aiding and Abetting Genocide in the Jurisprudence of the United Nations Ad Hoc Tribunals*, Harvard Human Rights Journal Vol. 21.
- D. Drózdź, *Zbrodnie ludobójstwa w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2010.

---

³⁴ D. Drózdź, *op. cit.*, s. 255.

³⁵ „Art. 31. 3. Na rozprawie Trybunał może uwzględnić inną podstawę wyłączenia odpowiedzialności karnej niż wymieniona w ustępie 1, jeżeli da się ją wyprowadzić z prawa mającego zastosowanie w danej sprawie zgodnie z artykułem 21. Postępowanie dotyczące uwzględnienia takiej podstawy jest uregulowane w Regułach Procesowych i Dowodowych”.

- T. Kegel, *Odpowiedzialność za przestępstwa wojenne w świetle prawa międzynarodowego*, Prawo nr. 927, Wrocław 1987.
- Principles of International Law recognized In the Charter of the Nurnberg Tribunal and In the Judgment of the Tribunal with commentaries*, Yearbook of International Law Commission, Vol. II, 1950.
- Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2010/11*.
- W.A. Schabas, *Genocide in International Law. The Crimes of Crimes*, Cambridge 2009.
- W.A. Schabas, *Article 6*, [w:] Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article*, Hart Publishing 2008.
- E. Socha, *Zbieżność a komplementarność jurysdykcji międzynarodowych trybunałów karnych i sądów krajowych*, Prawo t. CCXCII, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- K. Wierczyńska, *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Warszawa 2010.

Spis wykorzystanych aktów prawnych i orzeczeń

- Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa*, Dz.U. z 1952r, Nr 2, poz. 9.
- Prosecutor vs. Dusko Tadic (Judgment)*, IT-94-1-T.
- Prosecutor v. Dusko Tadic*, Judgment in Sentencing Appeals, Separate opinion of Judge Cassese.
- Prosecutor vs. Kambanda; The Prosecutor v. Jean Kambanda (Judgement and Sentence)*, ICTR 97-23-S.
- Prosecutor v. Drazen Erdemovic (Sentencing Judgement)*, IT-96-22-T.
- Prosecutor v. Milan Martić (Judgment)*, IT-95-11-T.
- Report of International Law Commission on the work of its forty-eight session* (1996), UN Doc. A/51/10.
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Dz.U. z 2003r, nr 78, poz. 708.
- Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego do Sądzenia Osób Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popelnione na Terytorium Rwandy oraz Obywateli Rwandy Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Takie Naruszenia Popelnione na Terytorium Państw Sąsiednich pomiędzy 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r.*
- Statut Międzynarodowego Trybunału do Spraw Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Terytorium byłej Jugosławii od 1991 roku, przyjęty dnia 25 maja 1997 roku Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ 827 z późn. zmianami.*

ABSTRACT

ALEKSANDRA SPYCHALSKA

Genocide perpetrator's criminal responsibility exclusion on the grounds of the international law

The article presents the issue of the genocide perpetrator's criminal responsibility exclusion. The author's deliberations are based on analysis of main acts which regulate the genocide crime in international law: *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*; *The Statute of the International Court of Justice*; *The Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda* and *The Statute of International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia*.